

Cilën strategji zhvillimi duhet të privilegjojmë?

Mrugëtim në debatet, politikat dhe strategjitë e zhvillimit ekonomik

Adrian CIVICI¹

Abstrakt: *Cilat janë politikat dhe strategjitë më të mira dhe më të përshtatshme për zhvillimin ekonomik të Shqipërisë? Kjo është pyetja më thelbësore që bën sot, jo vetëm çdo politikan e drejtues i lartë, por dhe çdo ekspert e qytetar i shqetësuar për gjendjen ekonomike në të cilën ndodhemi, dhe mbi të gjitha, për rrugën më të përshtatshme të zhvillimit që duhet të ndjekim. Në qarkullim janë ide e propozime nga më të ndryshmet të cilat përfshijnë një gamë mjaft të gjerë masash e politikash.*

Në debatet me pyetjen se –“Çfarë duhet të bëjmë konkretisht në periudhën afatshkurtër dhe atë strategjike afatgjatë?”– jepen mendime e propozime të shumta që megjithë preokupimin pozitiv për të “ndrequr situatën aktuale” apo “hapur një faqe të re në zhvillimin ekonomiko-social të Shqipërisë”, në thelbin e tyre akoma kanë mjaft elemente subjektive, akoma mbeten në segmente të veçanta të politikave të zhvillimit, akoma propozohen gjëra që janë testuar e provuar me kohë në vende të tjera dhe sot nuk konsiderohen si eficiente, akoma ka tendenca thjesht për të “kopjuar” ato që po bëjnë vendet e tjera.

Për të ndihmuar dhe kontribuar në këtë debat e vendimmarrje të rëndësishme është e nevojshme që të bëhet një rrugëtim në politikat dhe strategjitë e zhvillimit ekonomik që kanë ndjekur vende të ndryshme të botës, kryesisht ato në zhvillim. Një rrugëtim që na njuh me vizionin, përmbajtjen, kontekstin dhe rezultatet e politikave të zhvillimit të eksperimentuara, të ndjekuara, apo dhe të dështuara, kryesisht në periudhën e pas Luftës së Dytë Botërore.

Fjalë kyçe: *strategji, politika, indikator zhvillimi, zhvillim i qëndrueshëm*

Abstract: *Which are the policies, the most appropriate and best strategies for the economic*

¹ President i Universitetit European të Tiranës, adrian.civici@uet.edu.al

development of Albania? This is the most fundamental question that is done today, not only by every politician and senior leaders, but each expert and citizen concerned about the economic situation in which we are and above all, for the most appropriate way of development that we should proceed. There are ideas circulating on various proposals that include a fairly wide range of policy measures.

In debates, the most important question is “what should we specifically do in the short and long strategic term”, are given the numerous proposals that despite positive preoccupation to “rectify the current situation” or “open a new page in the socio-economic development of Albania”, at their core still have quite subjective elements, which remain in separate segments of development policy, even proposed things that are tested and proven during the passing of time, in other countries and are not considered efficient today, the tendency on going is still the one to “copy” what other countries are doing.

To assist and contribute to this important debate and decision making, is required to take a journey into policies and economic development strategies that have followed different countries of the world, particularly those in developing countries. A journey that presents us with the vision, content, context and results of many development policies experimented, followed or even failed, mainly in the period after World War II.

Keywords: *Strategy, policies, indicators of development, sustainable development*

1. Si përcaktohet shkalla e zhvillimit dhe moszhvillimit të një vendi?

Përkufizimi më i përshtatshëm dhe më i pranuar sot në botë për “shkallën e zhvillimit” i referohet propozimit të ekonomistit francez F.Perroux të 1966, sipas të cilit ajo shpreh kombinimin e ndryshimeve psikologjike e sociale të një popullsie të cilat i krijojnë mundësi dhe e bëjnë atë të aftë të rrisë në mënyrë kumulative e të qëndrueshme prodhimin dhe të ardhurat. Ky nocion implikon katër elemente të rëndësishme: rritjen ekonomike që mund të realizohet pa çuar detyrimisht në zhvillim ekonomik (ndarje e diferencuar e pasurisë, përvetësimi i efekteve të rritjes ekonomike nga një grup i vogël njerëzish, diferencime të theksuara në zhvillimin territorial, etj.); rritjen ekonomike si faktorin kryesor që krijon premiset për akumulim financiar dhe zhvillim; zhvillimin si një proces të gjatë dhe të qëndrueshëm (periudhat e shkurtra me rritje ekonomike të lartë nuk barazohen dhe nuk asimilohen detyrimisht në zhvillim, përkundrazi, mund të shkaktojnë dhe destabilitet strukturor në një ekonomi); zhvillimin si fenomen cilësor që transformon shoqërinë (edukimin, shëndetësinë, shërbimet, liritë politike, demokracinë, sjelljen politike, etj.) dhe rritjen ekonomike si fenomen sasior për krijimin e prodhimit dhe të ardhurave. Ky këndvështrim ka bërë që PNUD-i, më 1970, në mbështetje të teorisë së nevojave esenciale ta përcaktojë zhvillimin si *zgjerim të mundësive dhe ofertës për njerëzit*. PNUD-i propozon katër kritere bazë për të matur nivelin e zhvillimit të një vendi: produktivitetin e ekonomisë dhe nivelin e rritjes ekonomike; drejtësinë sociale dhe shpërndarjen sa më të barabartë të pasurisë dhe të ardhurave; qëndrueshmërinë e rritjes ekonomike dhe cilësinë e saj; nivelin e mbështetjes së zhvillimit nga burimet e brendshme dhe jo nga ndihma e huaj apo borxhet e larta.

Por, çfarë nënkupton “moszhvillimi”? Ky nocion u përdor për herë të parë nga Presidenti

Truman më 1949 në tentativë për të justifikuar ndihmën që vendet e pasura duhet t'u jepnin atyre të varfra në mënyrë që këto të fundit mos binin pre e regjimeve komuniste. Më vonë, për të shmangur përmbajtjen ideologjike të frymëzuar nga lufta e ftohtë, ekonomisti Alfred Sauvy sugjeroi përdorimin e termit “bota e tretë” për të specifikuar vendet e pazhvilluara, të cilat gjendeshin të marxhinalizuara nga dy blloqet antagonistë, perëndimit dhe lindjes sovjetike. Do të ishte viti 1955, kur në kuadrin e “Konferencës së Bandoeng-ut” do të konkretizohej “bota e të pazhvilluarve dhe paangazhuarve si forcë politike botërore”. Më 1964 lindi “grupi i të 77-ve” dhe u krijua UNCTAD (Konferenca e OKB-së për Tregtinë dhe Zhvillimin), e shoqëruar më 1970 nga nocioni i ri i vendeve në proces zhvillimi, pasi termi “vend i pazhvilluar” u cilësua si shumë stigmatizues. Por, në vitet 1980, edhe ky term u zëvendësua me atë të “vendeve në zhvillim” që nënkuptonte se ky grup vendesh, kryesisht vende të varfra të jugut, po angazhohej seriozisht në rrugën e zhvillimit. Nocioni më i ri, ai i “vendeve me zhvillim të shpejtë” të cilësua si “ekonomitë emergjente” i përket viteve 2000, duke nënkuptuar se ky grup vendesh të tilla si Kina, India, Rusia, Brazili, Afrika e Jugut, etj., karakterizoheshin nga një rritje e menjëhershme e ekonomive të tyre dhe po hynin në një proces intensiv zhvillimi.

Nevoja për të evidentuar dhe specifikuar vendet që nuk ndiqnin, apo nuk mund të ndiqnin një trajektore të njëjtë zhvillimi me vendet perëndimore u bë e domosdoshme si pasojë e faktit se pas viteve 1950, një pjesë e madhe e globit dukej e përjashtuar nga procesi i zhvillimit dhe nga modeli i zhvillimit të vendeve perëndimore, i cili ishte i njohur dhe i studiuar. A mund të industrializoheshin ato në të njëjtën formë e mënyrë si vendet e pasura të verit? A mjaftonte vetëm prodhimi bujqësor e ushqimor për t'i nxjerrë nga kjo gjendje? Si mund t'i plotësonin këto vende mungesat thelbësore në fushën e arsimit, shëndetësisë, shërbimeve, sigurisë ushqimore, infrastrukturale etj.? Diagnostifikimi i sëmundjes së tyre moszhvilluese ishte i qartë: strukturë ekonomike të çrregullt të kushtëzuar në shumicën dërrmuese të rasteve nga e kaluara e tyre koloniale (monokulturë, eksporte vetëm në drejtim të vendeve kolonizuese, nivel minimal industrializimi dhe ekonomi të bazuar në sektorin primar e lëndët e para, tregje të brendshme inekzistente, etj.); destrukturim i fortë social në funksion të nevojave të metropoleve koloniale dhe shkatërrim i shoqërive tradicionale; shfrytëzim pa kriter i burimeve natyrore e minerale deri në shkatërrim të plotë të tyre.

Pyetja dhe pikëpyetja e madhe: - Çfarë duhej bërë që këto vende të zhvilloheshin? Çfarë politikash e strategjisë zhvillimi duhej të aplikonin? Për një periudhë 50-60 vjeçare u shfaqën mjaft teori e shpjegime, u aplikuan mjaft politika e strategji, u glorifikuan apo anatemuuan shumë modele zhvillimi, por gjithsesi, gjëja që sot konsiderohet si më e çmuar është eksperiencia e përftuar, janë disa konkluzione e sugjerime që vlejné shumë mbas këtyre eksperimenteve me zhvillimin, sugjerime që sot po bëhen motori kryesor lëvizës për vendet që duan ta thellojnë zhvillimin e tyre, siç është edhe rasti i Shqipërisë. Politikanëve, ekspertëve e vendimmarrësve u rekomandohet t'i njohin këto eksperiencia të mira e të këqija, eficiente e joeficient në arsenalin e politikave dhe strategjive të zhvillimit në mënyrë që të mos përsëriten gabimet e të shkuarës, të mos ketë justifikime, -“Unë kështu e dija”, - “Ne u mbështetëm në eksperiencën e filan vendi”, etj.

1.1 Teoritë ekonomike përballë politikave dhe strategjive të zhvillimit

Në vitet 1950, analizat ekonomike me frymëzim liberal përcaktuan moszhvillimin thjesht si çështje kohe, si një vonesë e vendeve të pazhvilluara në kopjimin e modelit perëndimor të zhvillimit. Kjo analizë u përfaqësua nga ekonomisti amerikan Rostov që në vitin 1961 shpjegoi pesë etapat e rritjes ekonomike dhe zhvillimit që duhet të ndiqte çdo vend për t'u bërë vend

i pasur (shoqëria tradicionale, parakushtet e zhvillimit, take-off ose shkëputja drejt zhvillimit, konsolidimi dhe maturimi i ekonomisë, konsumi masiv). Shumë vende të pazhvilluara u përfshinë në këtë filozofi zhvillimi, por vetëm 10 vjet më vonë ajo u braktis si e papërshtatshme për këtë grup vendesh pasi thelbi i saj ishte kopjimi i modelit perëndimor, sidomos procesi i industrializimit, gjë që rezultoi një utopi e pastër, pasi konteksti social, historik, psikologjik, politik e ndërkombëtar ishte tërësisht i ndryshëm nga “modeli që duhej të kopjohej”, si dhe për faktin se “zhvillimi si proces barazohej me nivelin e arritur nga vendet perëndimore dhe veçanërisht me konceptin e konsumit masiv.

Në vitet 1960, ekonomistë të shkollës neoklasike, të mbështetur në teorinë e tregtisë së lirë dhe avantazheve krahasuese të Rikardos si dhe versionin e saj më modern, teoremën HOS (Hecksher-Ohlin-Samuelson) arritën në konkluzionin se “shkaku i moszhvillimit janë politikat proteksioniste dhe mospërfshirja e vendeve në tregtinë botërore. Vendeve në zhvillim iu rekomandua specializimi në produkte të veçanta për të cilat ata dispononin burimet e nevojshme prodhuese, liberalizimi i tregtisë dhe eksportet masive. Në këtë mënyrë ato mund të siguronin investimet dhe financimet e nevojshme për të realizuar shkëputjen nga moszhvillimi dhe hyrjen në rrugën e zhvillimit. Si shembuj të mirë u servirën rastet e Zelandës së Re dhe Australisë. Këto teori e politika nuk dhanë rezultatet e duhura, pasi shumica e vendeve në zhvillim nuk kishin mundësi të modernizonin sektorët e tyre më të mirë prodhues, nuk kishin mundësi të rrisnin produktivitetin dhe të ishin konkurrues në tregun ndërkombëtar, ndërkohë që, në shumicën e rasteve eksportonin produkte bujqësore e lëndë të para me çmime të ulëta dhe importonin makineri e pajisje apo produkte industriale me çmime të larta.

Në vitet 1970, këto politika të rekomanduara me bujë si “shpëtimtare” u zëvendësuan me interpretimin se shkaku i moszhvillimit ishte polarizimi i botës ndërmjet një qendre vendesh të pasur dhe një periferie vendesh të varfra. E sintetizuar në punimet e ekonomistit argjentinas R.Prebisch dhe atij gjerman H.Singer, kjo folozofi e re u përmbledh në “analizën qëndër-periferi” ose “këndvështrimin strukturalist” si mënyra më e mirë për të përcaktuar politikat e zhvillimit. Shumica e këtyre vendeve ranë në influencën e ekonomistëve neomarksistë si S. Amin, A. Emmanuel, etj., sipas të cilëve shkaku i moszhvillimit është modeli kapitalist i prodhimit, është këmbimi i pabarabartë që ndodh në tregjet ndërkombëtare. Thelbi i saj ishte fakti se vendet e zhvilluara kontrollonin dhe modelonin zhvillimin e vendeve të pazhvilluara në funksion të interesave të tyre, dhe për pasojë, e vetmja mundësi që vendet e varfra të zhvilloheshin ishte shkëputja nga tutela e vendeve të pasura, proteksionizmi ekonomik e tregtar, krijimi i marrëdhënieve të privilegjuara por të barabarta vetëm me vende të tjera të varfra, etj.. Kur këto vende të arrinin një nivel të mirë zhvillimi, ato mund të rifillonin marrëdhëniet normale ekonomike e tregtare me vendet e pasura perëndimore. Thelbi i këtyre politikave të reja, zhvilluese, do të ishte roli i veçantë i një shteti centralizues e planifikues që do impononte strategjitë e zhvillimit, do mbështeste sektorin publik dhe do garantonte proteksionizmin ekonomik. Një grup vendesh aplikuan politika e strategji të tilla zhvillimi në këtë periudhë, por rezultatet e tyre ishin larg shpresave, për të mos thënë totalisht negative në raport me zhvillimin e ëndërruar.

Ekonomia e zhvillimit është një degë e ekonomisë së aplikuar që përdor teknikat moderne të analizës makro e mikroekonomike për të studiuar problemet ekonomike, sociale, mjedisore e institucionale të vendeve të varfra apo atyre në zhvillim, duke u interesuar veçanërisht për shpjegimin e shkaqeve të varfërisë e moszhvillimit, si dhe për të rekomanduar politikat e strategjitë më të përshtatshme të zhvillimit ekonomik e social për këto vende. Synimi thelbësor i saj është gjetja e rrugëve për të krijuar një masë kritike faktorësh prodhimi, përdorimi cilësor i të cilëve do të prodhonte një rritje ekonomike të mjaftueshme për të plotësuar në mënyrë

të kënaqshme nevojat e popullsisë. Pionierët e kësaj dege të re të ekonomisë konsiderohen; ekonomisti britanik A.Lewis (çmimi Nobel në ekonomi,1979) dhe ekonomisti suedez G.Myrdal (çmimi Nobel në ekonomi,1974). Esenca e punimeve të tyre qëndronte në identifikimin e faktorëve dhe politikave përcaktuesve të rritjes ekonomike duke evoluar më vonë me një ndarje të qartë ndërmjet koncepteve, rritje ekonomike dhe zhvillim ekonomiko-social. Sipas tyre, zhvillimi nuk mund të realizohet pa rritje ekonomike, por rritja ekonomike nuk nënkupton automatikisht zhvillim ekonomik e social. Politikat më të mira të zhvillimit janë ato që ndikojnë në reduktimin e varfërisë, ngushtimin e diferencave sociale, përmirësimin e shërbimit arsimor, shëndetësor, etj..

Arthur Lewis duke u mbështetur në konceptin “dualizëm” e shpjegonte moszhvillimin si efekt të përdorimit jooptimal të fuqisë punëtore, si korrelacion ndërmjet keqpërdorimit të fuqisë punëtore dhe moszhvillimit. Vendet në zhvillim duhet të bënin politika që synonin transferimin sa më masiv të fuqisë punëtore nga sektorët tradicionalë, arkaikë, drejt sektorëve prodhues të modernizuar, në të cilët produktiviteti i punës dhe për pasojë edhe pagat apo fitimi ishin të larta. Vetëm në këtë mënyrë këto vende mund të realizonin fitimin dhe akumulimin e domosdoshëm për të filluar procesin e industrializimit të tyre. Ky grup ekonomistësh mendonte se zhvillimi kalon vetëm nëpërmjet këputjes së zinxhirit të dualizmit, kërkonte kontrollin e efekteve të tregut dhe tregtisë së lirë e cila e largonte ekonominë e këtyre vendeve nga ekuilibri dhe thellonte dualizmin e polarizonte ekonominë dhe popullsinë e këtyre vendeve. Sipas tyre, sa më i zhvilluar të ishte një vend, aq më shumë përfitonte nga zhvillimi i tij, dhe sa më i varfër të ishte, aq më shumë varfëri prodhonte. Këto efekte ndodhnin dhe brenda një vendi të vetëm ndërmjet sektorëve dhe territoreve të ndryshme, prandaj roli i shtetit dhe politikat kryesore të rekomanduara ishin ato që e vinin shtetin në vijën e parë të luftës kundër dualizmit, kundër pabarazive dhe shkaqeve që i shkaktonin ato. Myrdal, propozonte si zgjidhjen më të mirë shtetin social-demokrat apo shtetin tutor si e vetmja zgjidhje kundër kapriçeve të tregut kombëtar e ndërkombëtar.

Në fund të viteve 1980, debatet mbi politikat dhe strategjitë e zhvillimit u shtrinë akoma më tej në pyetjen: - A është moszhvillimi vetëm pasojë e shkaqeve ekonomike, apo ka edhe faktorë me origjinë joekonomike? Analizat dëshmuuan se elementë si institucionet, traditat, zakonet, kultura, psikologjia e mentaliteti, etj., janë faktorë po aq të rëndësishëm sa faktorët ekonomikë kur flitet për nxitjen e zhvillimit. Ekonomistët e politikave të zhvillimit u drejtuan për ndihmë tek sociologjia, antropologjia, psikologjia apo teologjia për të kuptuar dhe përdorur më mirë faktorët socio-kulturorë që bllokojnë zhvillimin ekonomik. Moszhvillimi u shpjegua me faktin se shumë shoqëri apo vende nuk janë gati kulturalisht që të zhvillohen me ritmin dhe cilësinë e duhur, se këto vende po aq sa përpiqen të përdorin me efikasitet faktorët prodhues që nxitin zhvillimin e rritjen ekonomike, po me aq vëmendje duhet të trajtojnë dhe faktorët socio-kulturorë të tyre, natyrisht pa rënë në kurthin e “determinizimit kulturor të zhvillimit”.

2. Sukseset dhe dështimet e politikave

Në gjysmën e dytë të shek. XX e deri në ditët e sotme, nga vende të ndryshme, nën ndikimin e konteksteve të ndryshme gjeopolitike e strategjike, ideologjike apo tregtare janë aplikuar një numër i madh strategjish e politikash zhvillimi të cilat kanë qenë të kushtëzuara nga preferencat ndaj tregtisë së lirë apo proteksionizmit, ndaj shtetit apo tregut, ndaj frymëzimeve liberale e atyre keynesianiste. Çdo vend, apo grupe vendesh kanë tentuar t’u përgjigjen sfidave të zhvillimit dhe konjunkturave ndërkombëtare me politika specifike zhvillimi. A kanë qenë ato

në çdo rast të suksesshme? A u janë përgjigjur tendencave dhe teorive ekonomike të kohës? A shërbejnë si receta universale apo qoftë dhe si dështime spektakolare? Çfarë kanë bërë e sugjeruar institucionet më të rëndësishme ndërkombëtare si FMN-ja Banka Botërore, OBT-ja, UNDP-ja, etj., në raport me këto politika dhe rezultatet e tyre?

2.1 Strategjitë e industrializimit

Aplikimi i këtyre strategjive nga vendet e varfra dhe ato në zhvillim u bë dominues në vitet 1950-1980, duke u bërë kali i betejës dhe simboli i këtyre vendeve në procesin e dekolonializimit të tyre, në garantimin e pavarësisë ekonomiko-tregtare dhe ecjen me këmbët e tyre drejt zhvillimit. Shumë nga këto vende, në kontekstin e përgjithshëm keynesianist dhe hegjemonisë ideologjike socialiste të “bllokut lindor” me Bashkimin Sovjetik në krye që mbizotëronte në vitet 1945-1980, favorizuan rolin e shtetit, voluntarizmin politik në ekonomi, dhe mbi të gjitha nocionin e kapjes së kohës së humbur dhe vonesave në industrializim. Nën ndikimin edhe të tezave të ekonomistit të njohur të zhvillimit Arthur Lewis, mjaft nga këto vende privilegjuan industrinë dhe neglizhuan bujqësinë duke patur si argumente kryesore se industria krijon efekte zinxhir dhe ndihmon në zhvillimin e sektorëve të tjerë, sjell progresin teknik dhe specializimin e fuqisë punëtore, ndërkohë që bujqësia është një sektor arkaik, me potenciale të ulëta prodhuese dhe shumë i pasigurt në rezultatet e saj.

Pyetja themelore që u shtrua përpara vendimmarrësve politikë dhe ekspertëve të politikave të zhvillimit në këtë periudhë ishte se në cilat degë të industrisë duhej investuar dhe përse? Dy qëndrime apo teza u përplasën fort në lidhje me këtë dilemë. Teza e ekonomistëve Ragnar Nurske dhe Paul Rosenstein-Rodan, të cilët të mbështetur në “*ligjin e Say-t*” dhe teorinë neoklasike, privilegjonin domosdoshmërinë e një rritje ekonomike të ekuilibruar, dmth. shpërndarjen e barabartë të investimeve në të gjitha degët kryesore të industrisë në mënyrë që të sigurohet ekuilibri i duhur ndërmjet kërkesës dhe ofertës, si dhe të evitohen dizekuilibrat ekonomikë. Përballë tyre qëndronin dy ekonomistë të tjerë me reputacion të lartë ndërkombëtar si Hirschman dhe Perroux të cilët mburrnin rritjen ekonomike të dizekuilibruar duke sugjeruar përqëndrimin e investimeve vetëm në sektorët motor apo lokomotivë të ekonomisë. Kjo politikë tentonte të eliminonte shpërdorimin e kapitaleve në ato degë të industrisë që nuk kishin ndikim të shpejtë dhe eficient mbi ekonominë dhe njëkohësisht të privilegjonte degët e industrisë që shkaktonin efekt domino në ekonomi, kryesisht industria e rëndë. Të dy këto propozime, ishin dakort dhe sugjeronin se do të ishte shteti aktori kryesor në implementimin e këtyre strategjive, pavarësisht nëse privilegjohej njëra apo tjetra prej tyre.

Grupi i dytë i dilemave dhe debateve u përqëndrua në faktin nëse politikat e zhvillimit dhe ato industriale duhej të bazoheshin në tregun e brendshëm dhe zhvillimin e pastër me profil kombëtar, apo në specializimin në emër të eksporteve dhe tregut ndërkombëtar. Dilemat buronin nga fakti se tashmë në botë ekzistonin mjaft shembuj negativë për efektet e politikave të mbështetura tek eksportet dhe specializimi i thelluar i ekonomisë së një vendi. Një grup vendesh me në krye Algjerinë, Indinë, Egjiptin, Tunizinë, dhe Shqipërinë (e cila nuk pranonte absolutisht versionin e investimeve me borxh të jashtëm duke e kamufluar këtë me ndihmat dhe bashkëpunimin me vendet motra e mike socialiste), nën influencën e eksperiencës sovjetike, ndoqën rrugën e ngritjes dhe ndërtimit të industrisë nëpërmjet politikave voluntariste shtetërore dhe planifikimit të centralizuar, duke eliminuar totalisht tregun dhe privilegjuar shtetin si përcaktuesin e sektorëve strategjikë, industrialë ku do investohet masivisht për zhvillimin. Kjo filozofi bazohej në prioritizimin e mëposhtëm: së pari finançohej e zhvillohej industria e rëndë dhe prodhimi i makinerive e mjeteve të prodhimit, pastaj industria e lehtë dhe bujqësia, dhe në fund shërbimet dhe konsumi.

Vendet që preferuan versionin e dytë, atë të pjesëmarrjes aktive në tregtinë ndërkombëtare, u mbështetën më shumë në parimet e teorisë neoklasike të avantazheve konkurruese, duke qenë relativisht më të suksesshme se vendet e grupit të parë që preferuan industrializimin e brendshëm. Strategjia e tyre bazohej në “disponibilitetin e bollshëm të burimeve natyrore (naftës, gazit, mineraleve, pyjeve, etj.). Të ardhurat financiare nga eksportimi masiv i tyre duhej t’u krijonte këtyre vendeve mundësinë që të importonin masivisht teknologji dhe linja industriale prodhimi. Strategjitë industrializuese që bazoheshin tek zëvendësimi i importeve me prodhimin vendas u zbatuan gjerësisht në pothuajse gjithë vendet e Amerikës Latine, Azisë dhe Afrikës. Në thelb të tyre qëndronin; platforma e komisionit ekonomik për Amerikën Latine, teoria e proteksionizmit edukues të ekonomistëve R.Prebisch dhe F.List, sipas së cilëve, proteksionizmi edukues duhet të kishte për objektiv mbrojtjen dhe forcimin e tregut të brendshëm, në mënyrë që në periudha afatgjata këto vende të hynin të konsoliduara në tregtinë ndërkombëtare, të ishin sa më të barabarta dhe të përfitonin njësoj si vendet e zhvilluara prej saj. Vende si Brazili, Kili, Meksika, Hong Kongu, Malajzia, Tailanda, Koreja e Jugut, Taivani, etj., privilegjuan konceptin e zëvendësimit gradual të eksporteve të lëndëve të para e produkteve të thjeshta me eksporte të produkteve industriale dhe u përfshinë totalisht në këtë filozofi zhvillimi. Substancat e kësaj strategjie ishin veçanërisht, zhvillimi i tregjeve të brendshme, hartimi i politikave rishpërndarëse efektive të të ardhurave, realizimi i reformave agrare, politikat tregtare proteksioniste, financimet masive kryesisht me origjinë nga jashtë në formën e borxheve, etj.

Mbas 3 dekadash “entuziazmi”, rezultati ishte dëshpërues, pothuajse të gjitha këto politika dështuan. Megjithëse në fillimet e tyre u duk se këto strategji zhvillimi po jepnin rezultate pozitive dhe vende si Brazili, India, Meksika, Algjeria, Egjypti, po i realizonin objektivat e tyre duke i dhënë të drejtë teoricienëve të zhvillimit (prodhimi industrial u diversifikua, aparatet prodhuese industriale u zgjeruan dhe modernizuan, prodhimi dhe konsumi për banor u shtua, etj.), në fund të viteve 1970 bilanci i tyre rezultoi tejet negativ. Këto strategji zhvillimi, të cilësuar si “shpëtimtare” për këto vende nuk arritën të krijojnë një proces të qëndrueshëm rritjeje ekonomike dhe zhvillimi, nuk arritën të reduktonin varfërinë dhe eliminonin diferencat e mëdha sociale në këto vende, nuk mundën të zëvendësonin importet me prodhimin vendas dhe aq më pak të shtonin fuqinë eksportuese të këtyre vendeve.

Shkaqet dhe mësimet e nxjerra nga ky dështim janë tashmë të evidentuara. Dobësitë dhe moszhvillimi i tregut të brendshëm nuk krijoi kërkesën e duhur për produktet industriale. Prodhimet e tyre industriale nuk kishin cilësinë e duhur për t’u shitur në tregjet ndërkombëtare dhe mbetën stoqe. Bujqësia që shërbente si sektor bazë për të siguruar financimin e industrisë u degradua tërësisht. Krizat e naftës në vitet 1970 dhe degradimi apo destabilizimi i çmimeve në tregjet ndërkombëtare dhe politikat proteksioniste të vendeve të zhvilluara i destabilizuan financat e tyre. Këto vende nuk mundën të sigurojnë investimet e duhura për të financuar importin e teknologjive të reja të domosdoshme për të ngritur industri moderne, por u varën shumë nga teknologjitë e vjetra sovjetike e kineze që i gjenin lirë ose i përfitonin si ndihma (rasti i kombinatit metalurgjik të Elbasanit në Shqipëri ndërtuar në vitet 1960-1970 është evident). Këto vende u gjendën të varura nga shumëkombëshet ndërkombëtare duke u shndërruar në “vende repartesh prodhimi e montimi”, shumë financime u përdorën pa efektivet e thjesht si shenjë e madhështisë duke ndërtuar objekte të panevojshme e të kushtueshme që u cilësuan si “katedralet e shkretëtirës”. Ekonomistët neoklasikë i përmblodhën në tre elemente shkaqet e dështimit: shtet kudo prezent që mbyti tregun; specializim industrial voluntarist dhe mjaft i vjetëruar; politika zhvillimi tërësisht jashtë kontekstit të tregtisë dhe tendencave ndërkombëtare. Kriza aziatike e vitit 1997, ishte gongu final i fundit të këtyre strategjive zhvillimi.

2.2 Rikthimi i frymës liberale, kriza e borxheve

Në vitet 1980 verifikohet një rikthim në teoritë “liberale e neoklasike” të zhvillimit, të kushtëzuara e uniformizuara nga institucionet ndërkombëtare si FMN-ja, Banka Botërore e OBT-ja. Në fund të viteve 1970 dhe fillim të viteve 1980, u shfaq problemi i borxhit të vendeve në zhvillim, i cili në këto vite ishte rritur mbi 12 herë. Si pasojë e presioneve për të financuar industrinë, zhvillimin e infrastrukturave të mëdha dhe tregtinë e tyre, këto vende kishin marrë masivisht borxhe tek tregjet financiare ndërkombëtare, tek shtete të ndryshme të zhvilluara, tek institucione ndërkombëtare si FMN-ja, Banka Botërore, etj. Fenomeni i mbështetjes tek borxhet u favorizua shumë edhe nga situata ndërkombëtare, veçanërisht e dollarit amerikan i cili në këtë periudhë ishte “mjaft i bollshëm, i aksesueshëm lehtësisht dhe me norma interesi mjaft të ulëta”. Por, në vitin 1979, si pasojë e një vendimi të Reserve Federale amerikane, e cila ndërhyri me një “goditje monetariste” për të luftuar inflacionin, u ngritën përqindjet bazë të interesit për dollarin. Ky vendim bëri që të shtrenjtoheshin të gjitha borxhet e mëparshme të kontraktuara në dollarë, aq më tepër që edhe çmimet e lëndëve të para dhe eksporteve kryesore të vendeve në zhvillim u ulën ndjeshëm si pasojë e krizave të naftës dhe tronditjes së tregjeve të lëndëve të para. Meksika më 1982, dhe pastaj Brazili dhe Argjentina u bënë viktimat e para të “krizës së borxheve”. Dekada 1980-1990 u konsiderua si humbja më e madhe e politikave dhe strategjive të zhvillimit të ndjekura deri në këtë moment nga vendet në zhvillim dhe ato të varfra.

Si zgjidhje e pranuar për të dalë nga bllokimi u gjet politika e axhustimit strukturor e FMN-së dhe Bankës Botërore dhe kushtëzimet e forta që ajo përmbante për vendet në krizë. Fjala çelës u bë “stabilizimi” që nënkuptonte aplikimin e politikave e masave konjunkturorë e strukturorë që këto vende duhet të zbatonin për të patur mundësi që të paguanin borxhet dhe financonin në vazhdim zhvillimin e tyre. Tani e tutje, vetëm modeli liberal pranohej si rruga e vetme e zhvillimit. Në vitet 1980, politikat e “axhustimit strukturor” i rikthyen institucionet ndërkombëtare në objektivin e tyre primar, garantimin e stabilitetit financiar ndërkombëtar dhe aplikimin e metodave strukturorë për të modifikuar strukturat e zhvillimit ekonomik të vendeve të varfra e atyre në zhvillim në mënyrë që të dalin nga moszhvillimi, parashikuar që në statutin e tyre të vitit 1944. Teoritë dominuese mbi zhvillimin u mbështetën në dy hipoteza bazë: moszhvillimi dhe politikat industriale dështuan si pasojë e prezencës shumë të lartë të shtetit në ekonomi në dëm të tregut dhe hapja dhe përfshirja e pakët në tregtinë ndërkombëtare.

Plani i institucioneve ndërkombëtare që synonte eliminimin e kësaj gjendjeje dhe adoptimin e masave strukturorë që do favorizonin zhvillimin u sintetizua në “Konsensusin e Washingtonit”, shprehje e formuluar për herë të parë nga ekonomisti amerikan James Willianson për të përkufizuar në tërësinë e tyre masat strukturorë të kushtëzuara nga FMN-ja dhe Banka Botërore përpara se të ofronin borxhe e financime të reja për vendet në zhvillim dhe ato të varfra. Kushtet e tyre përmbledhën në tre elemente thelbësore; liberalizim-privatizim-derregullim. Kushtet u përmbledhën në 10 masa të domosdoshme për t’u zbatuar nga vendet në nevojë: deficite buxhetore të ulëta nën 2%/PBB; shpenzime publike të orientuara kryesisht drejt sektorëve si arsim, shëndetësi, infrastrukturë; lehtësim i ngarkesës fiskale; përqindje interesi që përcaktohen vetëm nga tregu; regjim fleksibël për kursin e këmbimit; eliminim i masave proteksioniste në ekonomi e tregti; hapje sa më e madhe ndaj investimeve të huaja direkte; privatizime masive; derregullim të tregjeve; krijim i garancive dhe mbrotja e të drejtave të pronësisë. Të gjithë këto masa synonin arritjen e tre objektivave madhorë: hapjen e këtyre vendeve ndaj tregtisë ndërkombëtare (promovimin e eksporteve); krijimin e bankave qendrore të pavarura dhe krijimin e fushës së veprimit për politikën monetariste dhe luftimin e inflacionit;

zëvendësimin e ndërhyrjes publike dhe planifikimit me tregun e lirë që përcaktonte çmimet dhe alokimin e burimeve. Duke filluar që nga viti 1992, mbas vendosjes së marrëdhënieve me FMN-në, Shqipëria u fut tërësisht në këtë sistem duke u cilësuar edhe si “nxënësi i mirë i FMN-së”. Të gjitha politikat kryesore ekonomike e financiare të saj, të viteve 1992-2008, u përcaktuan nga marrëveshjet me FMN-në dhe Bankën Botërore nën frymën e konsensusit të Washingtonit.

Politikat e axhustimit strukturor, teoritë e ekonomistit liberal monetarist Milton Friedman si dhe platforma e “*Chicago boys*” dominuan tërësisht strategjitë e zhvillimit në vitet 1980-2000. Mbi 100 vende të botës, nën drejtimin apo diktatin e FMN-së dhe Bankës Botërore iu nënshtruan tërësisht atyre. Mbas 1995-ës, me krijimin e Organizatës Botërore të Tregëtisë (OBT) si pasardhëse e GATT-s, u shtua dhe një postulat tjetër: “Zhvillimi kalon vetëm nga hapja totale ose liberalizimi i plotë i tregjeve ndaj tregtisë botërore”. Sipas teorisë neoklasike, kjo hapje e plotë do të kthehej shpejt në një faktor specializimi, produktiviteti dhe transferimi teknologjish e teknikash moderne prodhimi për vendet që aplikonin pa rezerva platformën e OBT-së.

Me gjithë rezultatet e mira të arritura nga shumë vende që zbatuan programet e axhustimit strukturor, në fund të viteve 1990 u shfaqën dhe mjaft probleme të tilla si: hiperinflacioni në vende të Amerikës Latine, i cili ndëshkonte veçanërisht shtresat e varfra dhe vulnerabël të shoqërisë; rritja ekonomike nuk arriti shifrat e shpresuara; prishja e sektorit publik dhe ulja drastike e shpenzimeve publike degradoi sektorë si arsimi apo shëndetësia; borxhet u shtuan dhe buxhetet e mjaft vende u vunë nën presion për të reduktuar shpenzimet publike e larë borxhet; zhvillimi i ekonomisë informale dhe korrupsionit; lindja e mafies ekonomike që “bleu” shtetin dhe politikën, etj.. Vetëm një grup relativisht i vogël vendesh që konsideroheshin relativisht të zhvilluara apo si “ekonomi emergjente” arritën të kishin përfitime maksimale nga paketat e axhustimit strukturor. Kritikën ndaj ndërhyrjes së institucioneve financiare në politikat dhe strategjitë e zhvillimit arritën kulmin e tyre në fundin e viteve 1990 dhe fillimin e viteve 2000 si pasojë e disa krizave kryesisht financiare që ndodhën në vende si: Meksika në 1995, vendet aziatike më 1997, Shqipëria më 1997, Rusia më 1998, Brazili më 1999, Argjentina më 2002. U duk sikur FMN-ja u dorëzua përballë qëllimit kryesor të ekzistencës së saj që ishte garantimi i stabilitetit financiar ndërkombëtar. Ekonomisti amerikan Joseph Stiglitz, çmimi Nobel në ekonomi për vitin 2001, u bë figura simbol e kritikave ndaj programeve të axhustimit strukturor dhe institucioneve ndërkombëtare si FMN-ja e Banka Botërore. Megjithëse deri në vitin 2000 Stiglitz kishte qenë zv/President i Bankës Botërore dhe kryeekonomisti i saj, ai i adresoi kritikën e tij ndaj kuptimit liberal të absolutizuar që këto institucione kishin për zhvillimin, ndaj fanatizmit të tregut që ato predikonin, ndaj shock therapy që ato e servirin dhe impononin si “zgjdhja magjike” për të gjithë vendet pa dallim.

3. Shek. XXI, drejt paradigmave të reja të zhvillimit

Seria e dyshimeve për qëndrueshmërinë e paradigmës liberale që sundoi përcaktimin e strategjive dhe politikat e zhvillimit ekonomik në nivel ndërkombëtar në tre dekadat e fundit të shek. XX, si dhe disa dështime “të paparashikuara” në mjaft vende që konsideroheshin si “nxënësit e mirë” të FMN-së dhe paketës së axhustimeve strukturore hapën një diskutim të gjerë për nevojën e paradigmave të reja të zhvillimit. Krizat financiare në Rusi, Turqi, Meksikë, Brazil, Argjentinë, Kore e Jugut, Tailandë, Malajzi, etj., treguan se shumica e politikave të zhvillimit të kushtëzuara ekskluzivisht nga institucionet ndërkombëtare, ato të bazuara në

industrializimin me theks nacional e proteksionist, politikat e privatizimeve masive dhe hapjes totale të tregjeve, si dhe politikat e minimizimit të shtetit në emër të fuqisë absolute të tregut, po shkonin drejt ezaurimit të tyre, ose nuk ishin zbatuar në cilësinë dhe standardet e duhura. Studimet e ekspertëve të zhvillimit filluan të konvergojnë drejt idesë se duhej të gjendeshin ide e hapësira të reja përtej fokusit të veprimit dhe recetave të institucioneve ndërkombëtare të ngarkuara me zhvillimin ekonomik, financiar e social si: FMN, Banka Botërore, UNDP, OKB, etj. Thelbi i tyre përmbledhet në shprehjen: “Duhet menduar e arsyetur ndryshe për zhvillimin..., duhet një paradigmë e re më adekuatë me kontekstin ndërkombëtar e rajonal”.

Përveç kritikave që kishin të bënin me “pasojat e dhimbshme sociale” dhe ashpërsinë e reformave të axhustimit strukturor, kritika që u artikuluan nga një grup i madh ekonomistësh të grupuar nën ombrellën neokenesianiste me në krye Stiglitzin, një grup tjetër i rëndësishëm kritikash u shprehën në neglizhencën apo injorimin që këto politika i kishin bërë strukturave të brendshme sociale e institucionale në vendet ku ato zbatoheshin, sidomos në vendet e varfra dhe ato në zhvillim. Axhustimi strukturor dhe filozofia e “konsensusit të Washingtonit” u konsideruan si imponime nga lart që nuk merrnin në konsideratë specifikat dhe karakteristikat e realitetit poshtë, dmth. kulturën, traditat, historinë, psikologjinë dhe format e organizimit social e veprues të këtyre popujve dhe vendeve. Paradigma e re, që tentonte ta rregullonte këtë anomali, vuri në themel dhe fokus të saj “institucionet” duke u quajtur si rruga apo zgjidhja institucionaliste drejt zhvillimit. Ajo u zhvillua në dy drejtime: si institucionalizëm ekonomik neoklasik, dhe si institucionalizëm me një vizion më të gjerë se sa thjesht ekonomik.

Drejtimi apo lloji i parë i institucionalizmit, i zhvilluar veçanërisht nga vetë institucionet ndërkombëtare të zhvillimit që në fillim të viteve 1990, u frymëzua veçanërisht nga ekonomisti amerikan Douglas North, laureat i çmimit Nobel në 1993. North studioi dhe tregoi për rolin e rëndësishëm dhe të pazëvendësueshëm që kishin institucionet juridike formale dhe joformale si faktorë të rëndësishëm në zvogëlimin e kostove të transaksioneve dhe lehtësues apo stimulues të zhvillimit. Zhvillimi i ngadaltë, i deformuar apo dhe vetë moszhvillimi ishin thjesht pasojë e mungesës së institucioneve të domosdoshme e eficente për të kuptuar dhe zbatuar si duhet politikat e axhustimit strukturor dhe recetat e zhvillimit ekonomik e social. Shkaku që FMN-ja dhe Banka Botërore, në shumë vende nuk kishin arritur rezultatet e shpresuara me programet e tyre qëndronte pikërisht tek mungesa në këto vende e institucioneve të duhura për të mbështetur paketat e masave të axhustimit strukturor. Duhej me çdo kusht që të sugjerohej dhe veprime në drejtim të ngritjes së institucioneve juridike e sociale që do të lehtësonin aplikimin e reformave liberale të ndërmarra veçanërisht mbas krizës së borxheve dhe shembjes së murit të Berlinit kur ishte fjala për Europën Lindore që po kalonte nga planifikimi i centralizuar në tregun e lirë.

Në këtë kuadër, në fund të viteve 1990, “Konsensusit të Washingtonit” iu shtuan dhe një sërë politikash e masash të tjera që kishin të bënin me mirëqeverisjen, luftën kundër korrupsionit, luftën kundër varfërisë, përmirësimin e cilësisë së shërbimeve, kryesisht infrastrukturës, arsimit dhe shëndetësisë, politikat specifike për çdo vend të hartuar nga ekspertët dhe burimet njerëzore lokale, etj. Çdo vend partner me FMN-në dhe Bankën Botërore, duke respektuar linjat kryesore të reformave të caktuara nga institucionet ndërkombëtare, duhet t’i përcaktonte vetë objektivat specifike të tij në sferat e mësipërme në kuadrin e dokumenteve strategjike për reduktimin e varfërisë dhe zhvillimit. Rezultati final i këtij koncepti të ri u bë miratimi nga OKB-ja në shtator të vitit 2000 i “Deklaratës së Mijëvjeçarit” në të cilën u fiksuan objektiva thelbësor për nxitjen e zhvillimit sipas optikës së re në thelb të të cilëve ishin: reduktimi me 50% i varfërisë absolute në shkallë botërore deri në vitin 2015; edukimi primar për çdo fëmijë; përmirësimi i shëndetit të nënave dhe fëmijëve; garantimi i barazisë ekonomike, politike e

sociale ndërmjet meshkujve e femrave; ndalimi i epidemive dhe vaksinimi i plotë; zhvillimi ekologjik; garantimi i ujit të pijshëm duke e zvogëluar në 50% numrin e njerëzve që kishin probleme në këtë drejtim; aplikimi i koncepteve dhe praktikave të zhvillimit të qëndrueshëm; rritja e partneritetit ndërkombëtar për zhvillimin; lehtësimi i tregtisë dhe anulimi apo lehtësimi i borxheve për vendet e varfra dhe ato në zhvillim, etj. Edhe Shqipëria u përfshi totalisht në këtë linjë veprimi, kur në vitin 2000 hartoi Strategjinë për zbatimin e varfërisë të cilën e zgjeroi akoma më tej në vitin 2002 në formën e Strategjisë së Rritjes Ekonomike dhe Uljes së Varfërisë, për ta konsoliduar si Strategji e Zhvillimit Ekonomik e Social në vitin 2003. Në këtë kuadër filloi dhe matja apo profili i varfërisë në kuadrin e studimeve të matjes së standardit të jetesës (LSMS) në 2002, mbi bazën e të cilave u përcaktuan objektivat specifike kombëtare të objektivave të mijëvjeçarit dhe u ndërtuan gjithë strategjitë sektoriale e rajonale.

Drejtimi i dytë i institucionalizimit u ndërtua nga neokensianistët dhe Stiglitz të cilët, në kuadrin e përpjekjeve për gjetjen e një modeli të ri zhvillimi, arritën në konkluzionin se: *“strukturat e tregut, të para ngushtë në tërësinë e tyre, shpeshherë bëhen pengesë për rezultate optimale në zhvillimin ekonomik-social”*. Ata propozuan që nocioni i zhvillimit i adoptuar nga institucionet ndërkombëtare, të zgjerohet më tej me dimensione joekonomike të tilla si kultura, demokracia, edukimi, shëndetësia, zvogëlimi i pabarazive sociale, stabiliteti politik, etj., që objektivi i luftës kundër inflacionit aq i dashur për FMN-në, të shoqërohej me objektivin e rregullimit global të sistemit financiar në mënyrë që të shmangeshin krizat financiare të provokuara nga derregullimi ekstrem.

Së fundi, ata këmbëngulnin në arsyetimin se shteti duhet të kishte një rol kryesor në zhvillimin ekonomik-social, se çdo vend kishte nevojë për institucione përfaqësuese e pjesëmarrëse në shkallë të gjerë në raport me shtresat apo kategoritë e ndryshme sociale e profesionale të tij, se duhej që të zgjeroheshin partneriteti publik-privat, se duhej që privatizimet të ishin më të kujdesshme dhe të realizoheshin në funksion të interesave kombëtare dhe jo thjesht me logjikën e efikasitetit të kapitalit, etj. Në thelb, në gjithë propozimet e këtij grupi ekonomistësh qëndronte ideja se “nuk mund të ketë një model të vetëm e unik zhvillimi në rang ndërkombëtar, qoftë ky edhe në versionin e tij liberal, por duhen ndërtuar modele zhvillimi që marrin në konsideratë specifikat lokale, që profilizohen nga pjesëmarrja aktive e ekspertëve dhe politikave lokale dhe jo që imponohen “nga lart”. Koncepti i procesit pjesëmarrës lokal duhej të ishte në bazë të strategjive të zhvillimit. FMN-ja dhe Banka Botërore duhej t’i negocionin paketat e tyre të masave dhe kushtëzimeve me qeveritë dhe strukturat lokale që do t’i zbatonin ato.

Ekonomisti indian Amartya Sen, çmimi Nobel në ekonomi në vitin 1998, futi një dimension të ri me natyrë filozofike e morale në problematikën e teorive dhe politikave të zhvillimit apo shkaqeve të moszhvillimit. Sipas tij, çdo aktor ekonomik në një vend të caktuar, është njëkohësisht dhe një aktor moral e filozofik. Në këtë këndvështrim, edhe në rastet kur strategjitë e ndryshme të zhvillimit ekonomik-social arrijnë të sigurojnë në një masë të konsiderueshme produktet, shërbimet dhe nevojat bazë të popullsisë, kapacitetet dhe mundësitë e individëve të ndryshëm për të patur akses dhe për t’i përdorur lirisht ato nuk janë të barabarta apo të garantuara. Nëse një vend arrin të prodhojë në sasi të vlerësueshme ushqime për gjithë popullsisë e tij, kjo nuk do të thotë se automatikisht çdo banor i këtij vendi ka mundësi që të konsumojë të njëjtën sasi ushqimesh. Ai tregoi me mjaft fakte e analiza se “krizat e urisë në shumë vende të botës nuk janë pasojë e mungesës së ushqimeve, por pasojë e pamundësisë së shumë shtresave të popullsisë për të patur akses në burimet ushqimore.

Më shumë se sa thjesht zgjerim të politikave mbështetëse e rishpërndarëse që garantojnë ngushtimin e diferencave sociale, Sen nënvizoi idenë se: “Strategjitë e zhvillimit, përveç

objektivitet të rritjes së prodhimit e të të ardhurave, duhet të kenë në fokus dhe zgjerimin e mundësive dhe mentalitetin e njeriut për të përfitur nga këto mundësi, aftësimin e tij për të ndërtuar e ndjekur një jetë sa më cilësore”. Në këtë mënyrë, zhvillimi u përcaktua si një proces që rrit kapacitetin e individëve për të kërkuar dhe shfrytëzuar lirinë dhe demokracinë, dhe jo thjesht si një proces që synon shtimin e prodhimeve dhe të ardhurave. Strategjitë e zhvillimit duhet të synojnë që ta “pastrojnë” sa më shumë njeriun nga objektivat tërësisht sasiorë e materialë dhe ta “kompletojnë” atë me një grup objektivash më shpirtërorë, më cilësorë në raport me lirinë e demokracinë. Punimet e Sen lindën një indikator të rëndësishëm në sferën e zhvillimit siç është “Indikatori i Zhvillimit Human”, i cili jep një panoramë të plotë për gjendjen e mirëqënies sociale në një vend të caktuar. Sipas Sen: “Demokracia e vërtetë është kushti bazë i zhvillimit, është forma e pushtetit politik ajo që garanton më mirë zgjerimin e mundësive për absorbimin e zhvillimit. Strategjitë e zhvillimit duhet të synojnë “konsolidimin e demokracisë”, funksionalitetin normal të saj. Çdo strategji duhet të ketë si grupin kryesor të objektivave të saj indikatorët e matjes së nivelit të demokracisë, indikatorët që shprehin/masin lidhjen direkte shkak-pasojë ndërmjet zhvillimit dhe demokracisë.”

4. Strategjitë e “zhvillimit të qëndrueshëm”

Rrënjët e konceptit të zhvillimit të qëndrueshëm shfaqen në mënyrë më të strukturuar në vitin 1972, në konferencën e Stokholmit të organizuar nga OKB-ja, dedikuar “problematikës së mjedisit” (e ndjekur më vonë nga konferenca e Nairobi më 1982; konferenca e Rio de Janeiro më 1992; Johannesburgut 2002; dhe Rio+20 e Rio de Janeiro 2012). Megjithatë edhe përpara kësaj periudhe, ekspertët e zhvillimit e kishin shtruar shpesh pyetjen se: Cilat ishin limitet e rritjes ekonomike dhe zhvillimit? Cili ishte impakti i zhvillimit intensiv mbi mjedisin dhe burimet natyrore? etj. Në 1972 u fol hapur dhe me shqetësim për lidhjet ndërmjet “çështjeve mjedisore dhe zhvillimit ekonomiko-social duke i hapur rrugën një nocioni të ri për strategjitë dhe problematikën e zhvillimit, që në analizat e ekonomistit Ignacy Sachs atë kohë, u quajt zhvillim ekologjik. Ky këndvështrim i tipit ekonomiko-antropologjik synonte të rriste ndërgjegjësimin dhe ndjeshmërinë e presionit, apo e thënë më direkt, dëmin që aktivitete ekonomike shkaktonin në mjediset dhe burimet natyrore. U deshën 15 vjet, që OKB-ja ta shtronte këtë problem në nivel ndërkombëtar dhe të kërkonte që ai të bëhëj objektiv kryesor në strategjitë e zhvillimit. Raporti i përgatitur nga Kryeministri norvegjez Gro Harlem Brundtland me titull “E ardhmja jonë e përbashkët”, botuar në vitin 1987, vuri alarmin mbi “shfrytëzimin pa kriter të burimeve natyrore...mbi degradimin shqetësues që po pësonte mjedisi...mbi rreziket që kishte rritja ekonomike dhe zhvillimi në të ardhmen si pasojë e këtij shpërdorimi të natyrës”.

Ky raport i dha dimensione ndërkombëtare konceptit të zhvillimit të qëndrueshëm, objektivi kryesor i të cilit duhet të ishte një zhvillim që i përgjigjet nevojave të sotme, pa kompromentuar mundësitë e gjeneratave të ardhshme për t’u zhvilluar. Ai tregoi qartë se ekuilibri mjedisor dhe zhvillimi i pakontrolluar dhe i prirur vetëm drejt rritjes ekonomike me çdo kusht e çdo mjet nuk jetojnë dot së bashku. Zhvillimi i qëndrueshëm duhet të kombinonte njëkohësisht tre dimensione të rëndësishme: dimensionin ekologjik të ruajtjes së burimeve natyrore dhe mjedisit në përgjithësi; dimensionin ekonomik të zhvillimit; dhe dimensionin e zhvillimit social. Ky koncept nuk mund të ishte kurrësi lokal apo kombëtar, por ai duhej konceptuar e trajtuar si global në shkallë planetare.

Por, vështirësia kryesore në aplikimin e shpejtë dhe të gjerë të këtij koncepti u bënë pikërisht vendet e varfra dhe ato në zhvillim, të cilat iu kundërvunë ashpër “dimensionit ekologjik”

dhe “dimensionit human” duke nxjerrë në plan të parë domosdoshmërinë e zhvillimit të tyre ekonomik dhe nevojën për progres të shpejtë në këtë drejtim. Këto vende këmbëngulën gjatë se kishin të drejtë legjitime për t’i shfrytëzuar burimet e tyre natyrore në funksion të nevojave të tyre ekonomike e financiare”, se ato thjesht po përpiqeshin të zhvilloheshin në të njëjtën rrugë si vendet e zhvilluara gjatë revolucioneve industriale të shekujve XIX dhe XX, se vendet e zhvilluara, në emër të ekuilibrave mjedisore ndërkombëtare, nuk mund të sakrifikonin zhvillimin e vendeve të varfra me filozofinë: “Bëni si them unë, por mos bëni si kam bërë unë”, se strategjitë e zhvillimit të qëndrueshëm ishin shumë të kushtueshme për këto vende. Vendet në zhvillim, por dhe një pjesë e rëndësishme e vendeve me ekonomi me zhvillim të shpejtë si p.sh., Kina, India, Meksika apo Brazili iu kundërvunë sistematikisht tentativave globale për të institucionalizuar disa norma të zhvillimit të qëndrueshëm në shkallë ndërkombëtare të tilla si: reduktimi i emetimit të gazit CO2 që shkakton efektin serë, zvogëlimi i aktiviteteve që ndikojnë në ngrohjen globale, etj.

Këto vende gjykojnë se zhvillimi i tyre duhet të kalojë nëpërmjet ripërcaktimit të strategjive të zhvillimit duke futur në to kriteret e mirëmbajtjes dhe administrimit të territorit, rishikimin e mjeteve dhe instrumenteve të zhvillimit, rivlerësimin e përmasave që duhet të kenë strategjitë e industrializimit dhe transferimi i teknologjive, etj. “Molla e sherrit” u bë edhe dimensionin social i zhvillimit të qëndrueshëm, pasi vendet e varfra, në zhvillim dhe ato me ekonomi emergjente, në shumë konferenca ndërkombëtare (veçanërisht në atë të Johannesburgut, 2002) kushtuar zhvillimit të qëndrueshëm e kushtëzuan dimensionin social me kërkesat për një rishpërndarje të burimeve ekonomike e financiare në shkallë ndërkombëtare. Një grup i madh vendesh të grupuara në siglën “Grupi i 77-ës”, deklaruan se do angazhoheshin në strategjitë e zhvillimit të qëndrueshëm vetëm nëse rinegocioheshin modalitetet e tregtisë ndërkombëtare, veçanërisht subvencionet bujqësore të aplikuara nga vendet e pasura të veriut.

Këto vende insistojnë se aderimi në praktikat e zhvillimit të qëndrueshëm mund të bëhet vetëm në kuadrin e një partneriteti të ri dhe të qëndrueshëm në nivel ndërkombëtar që ndërpret traditën e politikave të axhustimit strukturor dhe zhvillimit ekonomik-social të imponuara nga lart. Ky grup vendesh pretendon se ato duhet të bëhen pjesë e institucioneve të rëndësishme ndërkombëtare si FMN-ja dhe Banka Botërore në procesin e përcaktimit të strategjive të zhvillimit, se në këtë shekull të ri, duhet të zgjerohet e të gjejë më shumë vend koncepti dhe praktikat e të mirave publike ndërkombëtare, se është domosdoshmëri një rregullim ndërkombëtar për të drejtat në fushën e arsimit, shëndetësisë, mjedisit, ushqimit, etj.. Nëse duam zhvillim të qëndrueshëm, nëse duam të ruajmë mjedisin dhe burimet natyrore në shkallë botërore, kjo nuk mund të bëhet në kurriz të vendeve të varfra dhe në funksion të kërkesave të vendeve të pasura, por duhet të bëhet me pjesëmarrjen e të gjithëve dhe në interes të të gjithëve.

Bibliografia

- Acemoglu D.(2008) An Introduction to modern economic growth; Princeton University Press
Aghion Ph. &Howitt P. (2010) L'économie de la croissance, Broché, 464 pages, Editeur: Economica
Collection: Corpus Economicie
Amartya S.(2004) L'économie est une science morale, Poche: 126 pages, Editeur : La Découverte, Col-
lection: La Découverte/Poche
Amartya S.(2010) Un nouveau modèle économique: Développement, justice, liberté, Poche: 368 pages,
Editeur : Odile Jacob, Collection : POCH ODIL JACOB
Amartya, Sen (2012) Repenser l'inégalité, Broché: 318 pages, Editeur: Points Collection : Points
Economie;

- Atkinson, G., Dietz, S. & Neumayer, E. (2009). Handbook of Sustainable Development; Edward Elgar Publishing
- Barbier, E. (2007) Natural Resources and Economic Development; Cambridge University Press
- Civici, A., (2007) Dilemat e Zhvillimit – modelet social-ekonomike përballë globalizimit, Botimet GEER
- Civici, A., (2008) Globalizimi ante portas, UET Press
- Conteras, R. How the Concept of Development Got Started: University of Iowa Center for International Finance and Development E-Book;
- Dominique G., Pierre R., Les nouvelles théories de la croissance, Poche, 128 p., Editeur : La Découverte; (2003), Collection: Repères
- Elliott J. (2012) An Introduction to Sustainable Development (Routledge Perspectives on Development), Paperback, 384 p., Publisher: Routledge; 4 edition
- Goldstein A & Lemoine F. (2013) L'économie des BRIC : Brésil, Russie, Inde, Chine, Broché, 126 p., Editeur : Editions La Découverte, Collection: Repères
- Grier K. (2008) Empirics of Economic Growth: The Concise Encyclopedia of Economics (2nd ed.). Library of Economics and Liberty.
- Kiely R. (2006) The New Political Economy of Development: Globalization, Imperialism, Hegemony, Paperback, 336 p., Publisher: Palgrave Macmillan
- Perkins D. (2006) Economics of Development, Paperback, 892 p., Publisher: W. W. Norton & Co.; 6th International student edition
- Peters G.; Pierre J. (2007) The handbook of Public Administration, Londres: SAGE Publications, f. 394
- Piketty Th. (2013) Le capital au XXIe siècle, Broché: 970 pages, Editeur: Seuil, Collection: Les Livres du Nouveau Monde
- Rist G. (2003) Le Développement, histoire d'une croyance occidentale; Presses de SciencePo
- Rodrik D., (2008) One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth Princeton NJ: Princeton University Press
- Stiglitz J. (2004) Quand le capitalisme perd la tête
- Stiglitz, Le rapport (2012) Pour une vraie réforme du système monétaire et financier international après la crise mondiale, Broché: 297 pages, Editeur : Actes Sud Collection: Babel
- Todaro M. (2011) Stephen C Smith, Economic Development, Paperback, 832 p., Publisher: Addison Wesley; 11 edition
- Thirlwall, A.P. (2005) Growth and Development: With Special Reference to Developing Economies, Paperback, 688 p., Publisher: Palgrave Macmillan; 8th Revised edition